

UDK 94 (497.6) "04/14"
Prethodno priopćenje

POSLEDNJI PAVLOVIĆI U NAUČNOM OPUSU BORISA NILEVIĆA

Esad Kurtović

Odsjek za historiju, Filozofski fakultet, Sarajevo, Bosna i Hercegovina

POSLEDNJI PAVLOVIĆI predstavljaju prvi naučni angažman Borisa Nilevića. Prezentirao ga je u svome magistarskom radu, a na osnovu njega je objavio tri zapažena rada u stručnoj periodici. Karakterizira ga arhivski rad, dobro poznavanje problema i sveukupna metodološka postavka primjerena zahtjevima moderne historiografije. Pored analize Nilevićevog pristupa posljednjim Pavlovićima, smještene u širi kontekst historiografije o Pavlovićima, upravo na jednoj pokrenutoj sumnji Borisa Nilevića – autor pažnju posvećuje i pitanju sudbine posljednjih Pavlovića nestalih sa historijske pozornice padom srednjovjekovne bosanske države 1463. godine.

Ključne riječi: Ivaniš, Petar i Nikola Pavlović, Zemlja Pavlovića, pad srednjovjekovne bosanske države.

Vlastela Pavlovići imaju prepoznatljivu liniju u svome razvoju na samom kraju XIV i u XV stoljeću. Posjedi su im smješteni u istočnim dijelovima Bosne, u Olovu, Borču, Prači, Višegradu, Dobrunu i na jugu, na području Trebinja, Vrma i Klobuka. Pored toga, drže polovinu Konavala i četvrti dio carine na trgu Drijeva. Imaju u svojim rukama značajne privredne resurse i važne komunikacije, što uz privredni procvat zemlje omogućava znatno bogaćenje roda. Uz ekonomsku, izgradili su i značajnu političku moć u samom vrhu bosanske politike. Zajedno sa Kosačama, Hrvatinićima i Kotromanići-

ma, uvijek su u centru ključnih dešavanja i predstavljaju najvažniju vlastelu u srednjovjekovnoj Bosni.¹ Ta je pozicija našla svoga odraza ne samo u historiografskim obradama ovog vlasteoskog roda nego i uopće u historiografiji srednjovjekovne Bosne.

Proučavanje vlastele Pavlovića pokazuje dugu liniju sa nekoliko etapa i većim brojem autora koji su dali određen doprinos. U glavnim crtama ističemo značajan pristup u obradi kneza Pavla Radinovića, koji je imao Jovan Radonić još 1902, u vremenu kada je nova izvorna građa počela polako otvarati nove vidike i omogućavati pionirske naučne poduhvate historiografije jugoistočne Evrope.² Aleksa Ivić 1907. godine obradio je Pavlovog sina, "razmetljivog" vojvodu Radoslava Pavlovića.³ Značajna proširivanja u poznavanju vojvode Radoslava Pavlovića dali su Ćiro Truhelka 1917. obradom Konavoskog rata⁴ i Vladimir Ćorović, koji je 1927. godine obrađivao epizodu odnosa Dubrovnik i Radoslava Pavlovića kroz prizmu kupoprodaje Konavala.⁵ Jednu kraću bilješku, baziranu na građi ali bez pratećih napomena, Vladimir Ćorović je posvetio najstarijem sinu vojvode Radoslava Pavlovića, Ivanišu Pavloviću.⁶ Time je najznačajnije doba u razvoju ovog roda bilo pokriveno i dopunjavano je prema mogućnostima koje su dopuštali kasniji tematski okviri i pronađena građa.

Obrada posljednjih Pavlovića, sinova Radoslava Pavlovića, Ivaniša, Petra i Nikole Pavlovića, pala je u zadatak našem Borisu Nileviću krajem sedamdesetih godina XX stoljeća. Kao postdiplomac na Filozofskom fakultetu u Beogradu Nilević je taj zadatak dobio od najboljeg poznavatelja srednjovjekovne bosanske historije, svoga mentora akademika Sime Ćirkovića. Izazov da se time svrsta u plejadu vrsnih biografa loze Pavlovića Nilević je shvatio ozbiljno i suprotstavio tom nastojanju vrijedne rezultate koji su naspram dotadašnjeg razvojnog niza proučavanja loze Pavlovića predstavljali i metodološku nad-

¹ O Pavlovićima: *Земља Павловића. Средњи вијек и период турске владавине*. Бања Лука – Српско Сарајево: 2003.

² Радонић Ј. 1902. (I. дио). 39-62; (II. дио). 1902. 34-61.

³ Ивић А. 1907. (I) 1-32; 1907. (II). 1907. 24-48.

⁴ Truhelka Ć. 1917. 145-211.

⁵ Ћоровић В. 1927. 73-109.

⁶ Ћоровић В. 1939. 133-145.

gradnju. Njegova magistarska radnja pod naslovom “*Poslednji Pavlovići – Bosna sredinom XV stoljeća*” odbranjena je 12. januara 1978. godine u Beogradu.⁷ Prema običajima ondašnjih vremena, isti rukopis, uz neznatne izmjene, poslužio je Nileviću kao osnova za objavljivanje nekoliko naučnih radova, dva u časopisu matične kuće *Prilozima* Instituta za istoriju i jedan u *Godišnjaku* Društva istoričara Bosne i Hercegovine, čijem udruženju je i sam pripadao.⁸

Ivaniševo, kao i vodstvo njegove braće Petra i Nikole u rodu Pavlovića, zasnivalo se na specifičnoj političkoj poziciji koju je čitavom rodu u naslijeđe ostavio njihov otac vojvoda Radoslav Pavlović. Otuda se Nilević u svome radu značajno posvetio njihovoj mladosti, koja je bila sastavnim dijelom raznoraznih postavki i računica u vlastelinskoj politici u Bosni u XV stoljeću. Ipak, pozicija trojice sinova bila je u sjeni moćnijih djelatnika iz njihove loze, kako djeda Pavla, tako i oca Radoslava. Radoslav je bio skrhan Konavoskim ratom pred međunarodnim faktorima i gubitkom južnih krajeva od Kosača djelimično doveden u poziciju manje važnog faktora u srednjovjekovnoj Bosni. Pozicija njegovih sinova bila je tako u startu otežana. Zahtijevala je popravku općeg imidža i na tom putu traženja saveznika i permanentnog političkog laviranja u neposrednom okruženju. Oni na tom putu nalaze političku liniju koja im omogućuje aktivan status. Uglavnom djeluju između ojačane centralne kraljevske vlasti sa jedne i moćnoga sestrića vojvode i hercega Stjepana Vukčića Kosače sa druge strane i uspijevaju se održati do propasti bosanske države 1463. godine.

⁷ Rukopis magistarskog rada predat je u proceduru 1977. godine. Ima 87 stranica kucanih pisačom mašinom u dvostrukom proredu (naslovna stranica i pregled sadržaja nisu paginirani, 2 stranice). Pored spiska Izvora i literature 1-14 (Neobjavljeni izvori, Objavljeni izvori, Literatura), rukopis se sastoji od Uvoda 15-17, i četiri poglavlja (I. Djetinjstvo i mladost Ivaniša Pavlovića, 18-27; II. Ivaniš Pavlović kao vojvoda, 28-39; III. Vojvoda Petar i knez Nikola Pavlović, 40-53; IV. Pavlovića zemlja, 54-87). Poslije svake cjeline davane su prateće napomene, a ukupno u čitavom rukopisu ima 266 napomena. U IV poglavlju dvije posljednje stranice osnovnog teksta (76-77) predstavljaju zaključna razmatranja, ali to nije posebno naznačeno.

⁸ Nilević B. 1978. 349-361; Nilević B. 1980. 61-68; Nilević B. 1979. 59-74.

Pristup Borisa Nilevića posljednjim Pavlovićima predstavlja ozbiljan istraživački angažman predanog autora sa jasnim namjerama da se da novi stvaralački pristup i naučni doprinos. To se ponajviše ogleda u zanatskom dijelu u detaljnom istraživanju neobjavljene arhivske građe koja je omogućavala informaciju više i iscrpnim pretragama u dostupnoj literaturi, pri čemu je metodološko uporište nudila moderna medievalistika jugoistočne Evrope.

Pred Nilevićem se u polazištu našlo tridesetak godina bosanske historije, u kojoj je trebao ispratiti trojicu posljednjih Pavlovića. Kroz prizmu istraživačkog materijala Državnog arhiva u Dubrovniku, to je, za mladog stručnjaka, i naročito u onovremenim uvjetima istraživanja, povelik broj serija i svezaka koji predstavljaju zahtjevnu širinu i koje je trebalo detaljno pregledati. Pored glavnih tijela, rada pojedinih dubrovačkih vijeća, u kojima se uglavnom prepoznaje političko djelovanje, i praćenja prepiske Dubrovčana sa političkim partnerima u zaleđu, pa i Pavlovićima, Nilević je pregledao i veliki broj svezaka posvećenih raznoraznim ugovorima sklopljenim u kancelariji i notarijatu, pljačkama, zaduženjima, kupoprodajama i dr., kako bi stvorio ukupnu sliku, naročito u posljednjem poglavlju, koje u širim okvirima govori o posjedima Pavlovića. Uz iskazanu širinu, specifičnost dubrovačke građe ogleda se i u tome da je ona predstavljena većim brojem dokumenata u kojima se nalaze fragmentarne, kratke i usitnjene informacije koje govore o različitim djelatnostima u zaleđu. Nilević je otuda poduzeo zahtjevan istraživački posao u pronalaženju i prezentiranju vrijednih informacija o posljednjim Pavlovićima.

Od starije literature kao najizrazitija vodilja Nilevićevog pristupa, i ne samo u obradi posljednjih Pavlovića nego i uopće u njegovom djelu, izdvojili bismo Vladimira Ćorovića, čiji je stil Nilević smatrao uzornim.⁹ U istraživačkom pravcu orijentaciju i oslonac je imao, pored starije literature, uglavnom u svježijem pristupu Sime Ćirkovića, u njegovim obradama historije srednjovjekovne Bosne i naročito u obradi hercega Stjepana Vukčića Kosače.¹⁰ Ćirkovićev pristup Stjepanu Vukčiću je odgovarao hronološki, kontekstom se u potpunosti naslanja na posljednje Pavloviće i kao najsavremenija obrada na osnovu arhivske građe bio je primjerom, svojevrsnim standardom u sintetskoj obradi političke historije koji je stvaralački primoravao i mladog Nilevića na uspješnije postavke i rezultate u njegovom radu. Na sličan način, u de-

⁹ Ђоровић В. 1927.

¹⁰ Ђирковић С. 1964.а); Isti. 1964.б).

monstraciji sveukupnog života na posjedu Pavlovića, pored literature prožete obradama, koje su metodološki bile naprednije i prodornije od vremena starijih istraživača Radonića i Ivića, izuzetno značajan utjecaj na Nilevića imali su i pristupi Mihaila Dinića i Desanke Kovačević-Kojić, koji su također na osnovu arhivskih istraživanja standardizirali put ka vrijednim historiografskim ostvarenjima.¹¹

Imajući navedeno pred sobom, koristeći se modernim naučnim postupkom u obradi posljednjih Pavlovića, Nilević je metodološki unaprijedio istraživački postupak i na osnovu njega prateće rezultate u odnosu na ranije generacije koje su pristupale izučavanju Pavlovića. U vremenu u kojem pravimo paralelu u stogodišnjem razvoju proučavanja Pavlovića sasvim jasno se prepoznaje da su slični pristupi u ponovnoj obradi Pavla Radinovića i Radoslava Pavlovića danas otvoreni zadaci pred strukom.¹²

Manjom digresijom pažnju posvećujemo sudbini posljednjih Pavlovića, koja je kao epizoda, ispostavlja se, bila djelimično proširivana u Nilevićevom pristupu. Naime, dok u svome magistarskom radu Nilević konstatira da se na osnovu građe Dubrovačkog arhiva dvojica posljednjih Pavlovića poslije 1463. više ne spominju, te kao završni dio svoga stava iznosi dilemu historiografije o pitanju da li su stradala obojica ili je jedan preživio, kako se može zaključivati na osnovu informacije turskih hroničara¹³, u jednom od svojih objavljenih radova, nastalih na osnovu magistarskog rada, Nilević kao razliku donosi novu arhivsku informaciju da se Pavao, sin vojvode Petra Pavlovića, spominje 1467. godine.¹⁴

Inače, i prije Nilevića u literaturi se održavalo promišljanje da su neki članovi ove čuvene bosanske feudalne porodice nekako preživjeli osmanske prodore i da su se sklonili u primorje. U novije vrijeme preživljavanje loze održa-

¹¹ Динић М. 1935; Ковачевић Д. 1961.

¹² Iskorak u tom pravcu sačinjen je obradom lika vojvode Petra Pavlovića. Tošić Đ. 2001. 35-46.

¹³ Nilević B. (rukopis u privatnoj arhivi dr. Esada Kurtovića) 49. Time je, naizgled, popravio i konstataciju iznesenu u rukopisu o rođenju sina Petra Pavlovića 1459, a koji se samo tada spominjao. Isto. 45. i 52.

¹⁴ Nilević B. 1980. 67.

vala je upravo navedena Nilevićeva teza o “Pavlu kao sinu vojvode Petra”, koji je zabilježen 1459. i 1467. godine, a koji je identificiran kao nasljednik vojvode Petra Pavlovića.¹⁵ Našim istraživanjem pokazalo se da ponuđeni pokazatelji ipak nisu povezani za predstavnike ove vlastelinske kuće, nego šire loze Radivojevića – Jurjevića – Vlatkovića, koji su imali osobu iste titule, te imena i prezimena (vojvoda Petar Pavlović)¹⁶, tako da teza o preživljavanju loze ovih “istočnobosanskih” Pavlovića trenutno nema adekvatnu potporu u izvorima.

Na drugoj strani, zabilježeno je više predstavnika vlastele ili njihovih nasljednika koji su bili vazali Pavlovića, a koji su, za razliku od njih, uspjeli preživjeti osmanski prodor. Takvi su, naprimjer, predstavnici Banovića, Borovinića i Vladimirovića, registriranih 1466¹⁷, ili nasljednici Radiča Kopijevića (njegova supruga Stojšava i sin Vuk), koji su nastojali doći do njegove imovine 1466-1467. godine u Dubrovniku.¹⁸

¹⁵ Isto. 64-67. Linija ove teze podržana je nedavno u: Stipčević S. 2003. 562.

¹⁶ Kurtović E. 2007. 256-258.

¹⁷ “Vocichna Banouich de Bosna pro argento et ex causa argenti quod ipse Vocichna alias accepit in Bosna ser Mathie Bl. de Ragnina et sociis, conuenit et pactus fuit cum ser Nicola Bl. de Ragnina ibi presente et stipulante pro dicto ser Mathia et pro omnibus aliis participantibus in dicto argento, videlicet, pro libris quadraginta de dicto argento, in huiusmodi, scilicet, quia ipse Vocichna obligans se et bona sua [...] dare et soluere de dicto argento libras viginti, videlicet, libras decem usque ad festum sancti Michaelis de mense septembris proxime futuris, et alias libras decem a dicto festo sancti Michaelis proximo futuro usque ad unum alium annum inde secuturum [...] Pro illis autem libris viginti, eo quod ipse Vocichna dicit Radiz fratrem suum habuisse dictas libras viginti” (22. 5. 1465.g.). Državni arhiv u Dubrovniku (dalje: DAD), Diversa Notariae, XLVIII, 168v. Sa strane: “Die II junii 1465 infrascripti se constituerunt plegios pro contrascripto Vocichna pro suprascriptis libris decem argenti soluendis ad festum sancti Michaelis proximo futuris ser Nicole Bl. de Ragnina presenti et accipienti omnibus contrascriptis, videlicet, Iuanus Vladimirich pro libra una, Stiepanus Nenchouich pro libra una, Vochmir Borouinich pro libra una, ser Michaelis de Volcio pro libra una”. Isto. [...] “contra et aduersus Vocichnam Banouich de Bosna [...] Iuanis Vladimiroich, Stiepan Nenchouich, Vochmir Borouinich et ser Michael de Volcio se constituerunt plegios” (3.3. 1466.g.). Diversa Cancellariae, LXXIII. 38-38v.

¹⁸ “Stoissaua relicta et possidens lectum et bona condam Radicii Copieuich ex una parte et Nicolaus filius condam Radicii Bogcinouich ex altera parte pro denariis, argentariis, hauere et fo toto quod dictus condam Radicius Copieuich depositasset in ipsum Radiciu Bogcinouich et pro toto quod dictus Radicius Bogcinouich usque ad mortem suam habuisse et penes se de bonis dicti condam Radicii Copieuich” (17. 11. 1466.g.), DAD, Diversa Notariae, XLIX, 159v; “Dominus Iunius de Gradi, ser Michael de Volcio et ser Paladinus de Lucaris et Stoysaua relicta condam Radiç Copieuich Bosnensis [...] Voch filius dicti condam Radiç [...] tamquam

Naprotiv, na ovom mjestu, u čast prof. dr. Borisa Nilevića, još jednim primjerom pokazuje se da je osmanski prodor 1463. godine značio sličnu, očito pogubnu sudbinu za vlastelu Pavloviće, kao i za bosanskog kralja Stjepana Tomaševića. Naime, aprila 1467. godine zlatar Ivan Radovčić podigao je tužbu u ime ubijenog strica Lazara Živkovića, a protiv Radoja Segdića, Božidara Radikijevića, Vukše Bogdašića i Radonje Varošića iz Višegrada. Oni su u kući Radonje Varošića ubili Lazara Živkovića i oduzeli mu novac i razne stvari, sve u vrijednosti od 200 dukata. U spisku pribilježeni svjedoka nalaze se osobe iz Višegrada. Za nas je u ovom slučaju najinteresantniji navod da se ovaj događaj desio u vrijeme kada je sultan “zarobio” gospodu Pavloviće i kralja Bosne (“quoniam magnus Theucres cepit dominos Paulouichii et regem Bosne”).¹⁹

tutoris heredum dicti condam Radiç Copieulich fecerunt petitione Matcho Voece Ocruglich, Matcho Helia Pes et Tadeo Mar. de Nale tanquam conseruatoribus bonorum condam Radiç Bogcinouich [...] Actores petunt nomine quo supra dicentes condam Radiç Copieulich depositauit apud Radiç Bogcinouich, primo in contatis in Samobor ducatis auri mille et centum, item in uno casnach in Nouo castro in contatis ducatis auri octingentos triginta. Item etiam depositauit apud dictum Radiç Bogcinouich in castro Noui infrascriptas res, videlicet, onzias quinque auri fini, item peziam tres argenti, item sachos duos plenos denariis veteribus, item taceas quinque de argento, item duos pechari magnos de argeno, item sex coclearia de argento, item una guarnitura de argento pro una curtella, item duos annulos de argento pro sagitando, item peze quinque panni brocatis, item due centure magne de argento, item una centura a mulier de argento” (20. 1. 1467.g.), *Diversa Cancellariae*, LXXIII, 113v; “Stoysaua relicta condam Radiç Copieulich Bosnensis [...] Voch filius dicti condam Radiç [...] Actores petunt nominibus quibus supra dicentes condam Radiç Copieulich depositauit apud Radiç Bogcinouich, primo in contatis in Samobor ducatis auri mille [...]” (26. 1. 1467.g.), *Isto*, 115v; “Stoysaua relicta condam Radiç Copieulich de Bosna” (20. 4. 1467.g.), *Isto*, 130; “Stoysaua relicta condam Radiç Copieulich de Bosna” (4. 5. 1467.g.), *Isto*, 132v; “Domina Stoysaua nobillis Bosnensis relicta condam Radiç Copieulich similiter nobillis Bosnensis coram dominis iudicibus de criminali quoeum caput fuit ser Sigismundus de Goçe lamentum detulit contra et aduersus Radichnam rustichum Herachi Xiunicich de Drina, dicens quod dictus Radichna venit in Ragusium et petit ad eam domina Stoysaua sibi dari in uxorem Biellossauam eius domine Stoysaue famulam quam ipse domina Stoysaua credens simplici verbo dicto Radichne dictam Biellossauam dedit in uxorem qui Radichna postquam eam accepit fingens eam velle ducere in castrum Noui eduxit eam extra ciuitate et eam apriciauit quibusdam robcis et sic illa noctis dormierunt ipsi ambo jugales ad Ploceas in quidam domo et sic in illa noctis dicti robci eum Biellossauam asdixerunt secum cum consensu dicti Radichne qui eam Biellossauam vendidit ipsis robcis” (7. 4. 1467.g.), *Lamenta de foris*, XXXVIII. 217v.

¹⁹ “Iuanus Radoucich aurifex tanquam patruus condam Laçari Ziucouich mercatoris comparuit coram dominis iudicibus de criminali quorum caput fuit ser Marinus Ju. de Gondola et querellam suam lamentabilita exponuit pro dicto Lazaro interfecto contra et aduersus Radoe

Navedeno pripada rjeđim arhivskim podacima koji govore o tragičnoj sudbini pojedine vlastele 1463. godine i svakako će naći svoje mjesto i u širim prikazima i sintezama srednjovjekovne bosanske historije.

Najznačajniju procjenu Nilevićeve radovi o posljednjim Pavlovićima doživjeli su neposredno poslije njegove iznenadne smrti, a u okviru Naučnog skupa "Zemlja Pavlovića. Srednji vijek i period turske vladavine", održanog u Rogatici 27-29. juna 2002. godine. Na samom skupu autor ovih redova imao je priliku da od više kolega čuje apostrofiranja i isticanja temeljitosti u istraživačkom postupku i vrijednom Nilevićevom doprinosu u poznavanju vlastele Pavlovića.

Boris Nilević prepoznatljiv je u medievalnim krugovima po obradi posljednjih Pavlovića. Iako predstavlja njegov interes u mlađim danima, on u potpunosti odgovara zrelim naučnim vrijednostima. Zaogrnut kvalitetnim zanatskim okvirima, u kojima se ističu korištenje neobjavljene arhivske građe i rezultata moderne historiografije, Nilevićev pristup posljednjim Pavlovićima u pregledu stogodišnjeg razvojnog luka historiografije metodološki vraća kompletan pristup Pavlovićima na početak i na potrebu novih obrada vremena kneza Pavla Radinovića i vremena vojvode Radoslava Pavlovića.²⁰

Segdich, Boxidar Radichieuich et Voccassam Bogdassich omnes predicti de Vissegrad. Item contra Radognam Varossich similiter de Vissegrad. Idem Iuanus dicens exponens quam quod predicti Radoe Segdich, Bosidar Radichieuich et Voccassinus Bogdassich interfecerunt predictum Laçarium eius Iuani nepotem in domo dicti Radogne Varossich Sub Vissegrad et ipsi dicto condam Laçaro acceperunt in grossis veteribus et aliis rebus et mercanziis ad valorem et pro valore ducatos ducentum. Et hoc eo tempore quoniam magnus Theucres cepit dominos Paulouichii et regem Bosne. Item remanserunt in manibus dicti Radogne Varossich de bonis et de rebus dicti Lazari duo mantelli de panno, videlicet, unus de meschio et alius de panno morello, quatuor cauadi Turcheschi, scilicet, tres albi et unus de camocha. Testes: Nicola filius condam Radiç Bogcinouich, Radoe Voccotich faber de Vissegrad, Missiach Buncouich de Vissegrad, Racouaz Buncouich de Visegrad" (23. 4. 1467.g.), DAD, Lamenta de foris, XXXVIII. 234v.

²⁰ Pored ranije navođenog Tošićevog rada, na to ukazuje i svjež pristup u: Lovrenović D. 2009. 129-187.

IZVORI I LITERATURA

A. IZVORI

Državni arhiv u Dubrovniku (DAD)

- Diversa Notariae
- Diversa Cancellariae
- Lamenta de foris

B. LITERATURA

- Ђирковић С. 1964.a). *Историја средњовековне босанске државе*. Београд:
- Ђирковић С. 1964.b). *Херцег Стефан Вукчић - Косача и његово доба*. Београд:
- Ђоровић В. 1927. "Како је Радослав Павловић продавао Дубровчанима Конавље (1423-1427)". *Годишњица Николе Чупића*, 26. Београд: 73-109.
- Ђоровић В. 1939. "Из прошлости Босне и Херцеговине (1. Војвода Иваниш Павловић. 2. Питање женидбе херцега Стјепана и његових синова 1455)". *Годишњица Николе Чупића*, 48. Београд: 133-145.
- Динић М. 1935. "Дубровачки трибути – Могориш, Светодмитарски и Конавоски доходак, провижиун браће Влатковића". *Глас Српске краљевске академије*, 168. Београд:
- Ивић А. 1907. "Радослав Павловић, велики војвода босански". *Летопис Матице српске*, 245. 1-32; *Летопис Матице српске*, 246. 24-48. Нови Сад:
- Ковачевић Д. 1961. *Трговина у средњовјековној Босни*. Сарајево:
- Kurtović Е. 2007. "Dileme oko titule vojvode u srednjovjekovnoj Bosni". *Godišnjak Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine XXXVI*. Centar za balkanološka ispitivanja 34. Сарајево: Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine. 256-258.
- Lovrenović Д. 2009. "Profani teror – sveta retorika (Kako je bosanski vojvoda Radosav Pavlović postao opak pataren, bič katoličke vjere)". *Bosna franciscana XVII/31*. Сарајево: Franjevačka teologija. 129-187.
- Nilević В. 1978. "Voјvoda Ivaniš Pavlović". *Prilozi XIV/14-15*. Сарајево: Institut za istoriju. 349-361.
- Nilević В. 1979. "Iz života posljednjih Pavlovića". *Godišnjak Društva istoričara Bosne i Hercegovine 28-30 (1977-1979)*. Сарајево: Друштво истрачара Босне и Херцеговине. 59-74.
- Nilević В. 1980. "Učešće vojvode Petra i kneza Nikole Pavlovića u političkom životu srednjovjekovne Bosne". *Prilozi XVI/17*. Сарајево: Institut za istoriju. 61-68.

- Радонић Ј. 1902. “О кнезу Павлу Раденовићу”. (I. дио). *Летопис Матице српске*, 211. 39-62; 1902. (II. дио). *Летопис Матице српске*, 212. 34-61. Нови Сад:
- Stipčević S. 2003. “Bosanska porodica Pavlovića u italijanskoj kulturi”. *Земља Павловића. Средњи вијек и период турске владавине*. Академија наука и умјетности Републике Српске. Научни скупови V. Одјељење друштвених наука 7. Бања Лука - Српско Сарајево: Академија наука и умјетности Републике Српске. 562.
- Тошић Ђ. 2001. “Vojvoda Petar Pavlović. Prilog istoriji Bosne početkom XV vijeka”. *Jugoslavenski istorijski časopis XXXIV/1-2*. Beograd: 35-46.
- Truhelka Ć. 1917. “Konavòski rat (1430-1433)”. *Glasnik Zemaljskog muzeja*, 29. Sarajevo: Zemaljski muzej Bosne i Hercegovine. 145-211.
- *Земља Павловића. Средњи вијек и период турске владавине*. 2003. Бања Лука - Српско Сарајево:

SUMMARY

THE LAST MEMBERS OF THE PAVLOVIĆ FAMILY IN THE SCIENTIFIC WORKS OF BORIS NILEVIĆ

The approach of Boris Nilević to the study of the last members of the Bosnian noble family Pavlović represents a serious investigative engagement of a committed author with clear intentions of giving new scientific results. This can best be seen in his detailed research of unpublished archival sources which enabled him to provide more information, as well as his comprehensive research of available published works, where he could base his methodological efforts on the modern studies of the Middle Ages in South-Eastern Europe. Nilević's work in the assessment of a hundred years long evolution of historiography returns the methodological approach to the study of the Pavlovići back to the beginning with a future obligation of new research of the time of Count Pavle and Duke Radoslav Pavlović.

Key words: Ivaniš, Petar and Nikola Pavlović, the land of the Pavlovići, the fall of the medieval Bosnian state